

На территории США законом от 1983 г. были разрешены предпринимательские зоны, сейчас их более 1900. В Италии еще в середине прошлого века был принят закон, обязывающий инвесторов не менее 40 % инвестиций размещать на юге страны. Примеры различных механизмов воздействия на крупных инвесторов, предпринимателей, применяющихся в развитых европейских странах, в Японии и т. д. можно множить. Возможностей у государства достаточно.

Оптимизация территориальной организации общества может быть выполнена только на основе государственных программ развития, построенных на реальной информации о состоянии регионов страны. Стержнем этих программ должно быть экономическое развитие регионов: создание новой промышленности, поддержка традиционных и выгодных производств, полноправное включение

в международное разделение труда. В процессы миграции населения, создания рабочих мест и комфортной среды жизни необходимо внести планирование и работу, если не на опережение, то хотя бы на запоздалое, но постепенное решение проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Большинская И. С. О методике анализа в процессе изменений административно-территориального деления регионов // Бизнес Информ. – 2007. – № 11. – С. 54 – 57.
2. Изард, Уолтер. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. – М., 1966. – 659 с.
3. Реймерс Н. Ф. Природопользование. – М, 1990. – 639 с.

УДК 336.145.1

Макогон В. Д.

БЮДЖЕТНА АРХІТЕКТОНІКА ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті розкрито роль та економічну сутність бюджетної архітекtonіки, що є динамічним інституційним процесом реалізації бюджетної політики в конкретних соціально-економічних умовах розвитку держави, який полягає в формуванні ієрархічної системи бюджетного простору, складовими якої є оптимальні співвідношення бюджетних, соціальних, податкових, монетарних та державних боргових індикаторів, що визначають бюджетний процес, спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами з метою підвищення стандартів життя і рівня добробуту громадян.

Ключові слова: бюджет, бюджетна архітекtonіка, бюджетний менеджмент

Бібл.: 11.

Макогон Валентина Дмитрівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, відділ бюджетної системи Науково-дослідного фінансового інституту, Київський національний торговельно-економічний університет (вул. Киото, 19, Київ, 02156, Україна)

Email: valjusha80@inbox.ru

УДК 336.145.1

Макогон В. Д.

БЮДЖЕТНАЯ АРХИТЕКТОНИКА КАК ИНСТРУМЕНТ РЕГУЛИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ОБЩЕСТВА

В статье раскрыта роль и экономическая суть бюджетной архитектоники, которая является динамическим институциональным процессом реализации бюджетной политики в конкретных социально-экономических условиях развития государства, заключается в формировании иерархической системы бюджетного пространства, к составляющими которой относятся оптимальные соотношения бюджетных, социальных, налоговых, монетарных и государственных долговых индикаторов, определяющих бюджетный процесс, направлен на обеспечение эффективного и результативного управления бюджетными средствами с целью повышения стандартов жизни и благосостояния граждан.

Ключевые слова: бюджет, бюджетная архитектоника, бюджетный менеджмент

Библ.: 11.

Макогон Валентина Дмитриевна – кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, отдел бюджетной системы Научно-исследовательского финансового института, Киевский национальный торгово-экономический университет (ул. Киото, 19, Киев, 02156, Украина)

Email: valjusha80@inbox.ru

UDC 336.145.1

Makogon V. D.

BUDGET ARCHITECTONICS AS TOOLS ON SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT OF SOCIETY

The article explores the role and the economic substance of the budget architectonics that is dynamic institutional processes of fiscal policy in the specific socio-economic conditions of the state, which is the formation of a hierarchical system of fiscal space components of which are the best value for the budget, social, fiscal, monetary and public debt indicators that determine the budget process aimed at ensuring the effective and efficient management of public funds to improve the living standards and welfare of citizens, the major directions of budget management in view of the appropriate balance of fiscal policy.

Keywords: budget, budget architectonics, budget management

Bibl.: 11.

Makogon Valentina D. – Candidate of Sciences (Economics), Senior Research Fellow, Department of Budget System of Research Institute of Finance, Kyiv National University of Trade and Economy (vul. Kioto, 19, Kyiv, 02156, Ukraine)

Email: valjusha80@inbox.ru

Вступ. Усвідомлення ролі бюджетного менеджменту та його взаємозв'язку з суспільними інститутами на сучасному етапі розвитку державних фінансів обумовлює переосмислення сутності бюджетної архітектури, в тому числі її структурно-функціональної диференціації, та вироблення концепцій її інституціоналізації як вагомого інструмента регулювання соціально-економічного розвитку суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів організації бюджетного менеджменту, функціонування бюджетної системи, бюджетної архітектури присвячені праці таких зарубіжних вчених, як К. Ерроу [1], Р. Ліпси [2], К. Ланкастер [2], Дж. Б'юкенен [3], Дж. Стігліц [4], Р. Майерсон [5], П. Кругман [6], В. Парето [7], І. Янжула [8]; вітчизняних вчених: В. Геєць [9], І. Чугунов [10], Л. Лисяк [11] та інші.

Метою дослідження є розкриття економічної сутності та ролі бюджетної архітектури як інструмента регулювання соціально-економічного розвитку суспільства.

Основні результати дослідження. Структурно-функціональна диференціація бюджетної архітектури являє собою конкретизацію ідей фінансової теорії щодо співвідношення її складових та реалізуються через відповідні інституційні форми і процеси. До основних підходів інституціоналізації бюджетної архітектури належать: бюджетна архітектура, яка розглядається як наука, що визначає найбільш оптимальні бюджетні співвідношення; як сукупність загальносистемних імперативів та домінант, реалізація яких здійснює вагомий вплив на соціально-економічний розвиток суспільства; як інституційний процес, здійснюваний за допомогою управлінських рішень, результатом якого є забезпечення збалансованості бюджету та суспільного добробуту.

Суб'єктивно-об'єктивні властивості бюджетної архітектури визначаються інституційними факторами соціально-економічної системи, і разом з тим її дії спрямовані на підвищення ефективності та результативності бюджетної політики. Цілі бюджетної політики можна згрупувати в такі групи: цілі, які досягаються в межах планового періоду; цілі, які не передбачається досягти в межах планового періоду, але яких передбачається досягти за межами планового періоду; цілі, які не передбачається досягти і за межами планового періоду, але до яких передбачається наблизитись в рамках або за межами планового періоду; цілі, які вважаються недосяжними, але наблизитись до яких можливо. Зазвичай вони визначаються певними категоріями, об'єднуючим початком яких є тенденція до зростання їх кількісних оцінок. Проте їхню ефективність і результативність визначають в першу чергу якісні оцінки. Реальну загрозу для досягнення поставлених цілей бюджетної політики на даний час складає недостатність ресурсів. У цих умовах цілі починають переорієнтовуватися з розвитку на зростання. При цьому, чим більший рівень залежності реалізації цілей від політичних рішень, тим вищий рівень ймовірності збігу об'єктивно обумовлених оцінок ефективності

та результативності бюджетної політики. У зв'язку з цим концептуальна відмінність понять «економічні методи управління» і «політичні методи управління» з позиції подвійності змісту поняття «ефективна бюджетна політика» полягає у вторинності економічної ефективності, в ієрархії критеріїв прийняття бюджетних рішень.

Узгодження бюджетних рішень за допомогою політичних інститутів є предметом теорії суспільного вибору. Дана теорія пов'язана з працями Дж. Б'юкенена, який обґрунтував, що мета діяльності економічних агентів декларується максимізацією їх функцій корисності [3]. Незалежно від відмінностей в індивідуальних функціях корисності, моральних норм, передбачається, що не можна повністю поклатися на результати голосування, оскільки вони значною мірою залежать від конкретного регламенту прийняття рішень. Тобто в суспільстві відсутній раціональний підхід та порушується принцип транзитивності переваг. Зазначене отримало назву парадоксу голосування – протиріччя, яке випливає з того, що голосування на основі принципу більшості не забезпечує виявлення дійсних потреб суспільства щодо економічних благ. Ця проблема вивчена в роботах К. Ерроу – теорема про неможливість Ерроу [1]. Згідно з цією теоремою демократична соціальна функція добробуту, яка забезпечує зв'язок між індивідуальними перевагами та суспільним вибором, не існує. У зв'язку з цим представники теорії виступають за обмеження економічних функцій держави. Невтручання держави в економіку обґрунтовується наявністю факторів, які не дають можливості державі забезпечити ефективне розміщення ресурсів і відповідність політики розподілу прийнятим в суспільстві уявленням про справедливість.

Важливо відмітити, що основним критерієм соціально-економічної ефективності є ступінь задоволення кінцевих потреб суспільства і перш за все, потреб, пов'язаних з розвитком людської особистості. Основою такої ефективності служить оптимальний розподіл наявних у суспільства ресурсів. Проте у будь-який час існує необмежена кількість потреб при обмежених можливостях їх задоволення.

Згідно з теорією ефективності В. Парето [7] аллокація ресурсів є парето-оптимальною, коли за допомогою іншого розподілу вже неможливо поліпшити добробут одного індивіда без погіршення добробуту іншого. Аллокаційна мета реалізується тоді, коли виконуються дві умови: результат забезпечує максимально можливу користь для споживачів (ефективність розподілу ресурсів); товари та послуги надаються з мінімальними витратами.

Варто відзначити, що за критерієм В. Парето можна порівнювати ефективність тих заходів, які розрізняються лише відносно розміщення ресурсів. У зв'язку із цим Дж. Хікс і Н. Калдор запропонували принцип компенсації – відповідно до якого перехід від одного стану економічної системи до іншого сприяє зростанню суспільного добробуту, якщо члени суспільства, що виграють при даному переході, здатні компенсувати втрати тих, чий стан погіршується. Принцип компенсації дозволяє розмежовувати змі-

ни в рівні соціально-економічної ефективності, бюджетної ефективності в процесі перерозподілу ресурсів.

Відповідно до теорії другого кращого запропонованої К. Ланкастером та Р. Ліпсі, якщо одне з умов оптимуму В. Парето не може бути виконано, ситуація другого кращого оптимуму досягається тільки через відхилення від всіх інших умов оптимуму [2]. Таким чином, оптимальною політикою державного регулювання є «поетапна політика другого кращого» відповідно до якої держава поступово вводить оптимальні відхилення від Парето-ефективності в тих секторах економіки, де вона можлива, у випадку, коли досягнення рівня парето-ефективності неможливе хоча б у одному із секторів.

Разом з цим рівень споживання суспільного блага окремими споживачами практично не залежить від їх особистого вкладу у виробництво блага. У споживачів суспільних благ наявні стимули споживати публічні блага, а фінансовий тягар їх виробництва переносити на інших споживачів. Таким чином, попит на суспільні блага диференційований, проте обсяг чистого суспільного блага, наданого споживачам, не може змінюватися від споживача до споживача. У зв'язку з цим диференціація запитів повинна здійснюватись таким чином, при якому блага в рівній кількості надаються різним споживачам. Разом з тим, в окремого споживача немає потреби повністю оплачувати вартість, пов'язану з наданням блага всьому суспільству, достатньо внести певний внесок, відповідний індивідуальній здатності платити. При цьому оптимум досягається в тому випадку, якщо сума певних таким чином вкладів дорівнює альтернативній вартості ресурсів, які необхідні для отримання одиниці суспільного блага. Ціни суспільного блага для різних індивідуумів, що відображають диференціацію граничних норм заміщення, можуть служити основою розподілу податкового тягара.

Р. Масгрейв ввів поняття меріторних благ – блага, попит на які з боку приватних осіб нижчий від бажаного суспільством і стимулюється державою. До меріторних благ відніс блага, які сприяють розвитку людини і особистості, зокрема культуру, охорону здоров'я, освіту та науку. Таким чином споживання зазначених благ не тільки відповідає інтересам соціально-економічної системи, але й об'єктивно необхідним в умовах глобалізації.

Отже розвиток суспільства передбачає необхідність вирішення таких найважливіших питань: які завдання державної політики повинні бути реалізовані, які суспільні блага надані, яким чином має відбуватися перерозподіл ресурсів та їх трансформація у блага. Разом з цим, вирішення зазначених питань можливе лише при оптимізації багаторівневої системи взаємодії учасників бюджетного простору, яка формується під впливом структурно-функціонального комплексу зовнішніх і внутрішніх факторів, які впливають на бюджетний процес та бюджетну архітектуру. При цьому первинним в формуванні бюджетної архітектури є вплив політичних інститутів, які визначають вектори розвитку інституційних компонентів бюджетного простору.

Бюджетний сектор на даний час вирішує найважливіші завдання щодо розвитку людини та відтворення населення, забезпечуючи його різними послугами. Разом з тим, структура і механізм функціонування бюджетного сектора в значній мірі залежать від динаміки та стану розвитку бюджетного простору. Інституційне середовище бюджетного простору формується під впливом системи бюджетного права, яка включає Інститут бюджетного устрою та Інститут бюджетного процесу.

Інститут бюджетного устрою виступає сукупністю бюджетно-правових норм, що регулюють суспільні відносини щодо організації і побудови бюджетної системи, формування, структури бюджетів та регулювання міжбюджетних відносин у межах бюджетної системи. Інститут бюджетного процесу виступає сукупністю бюджетно-правових норм, які регулюють суспільні відносини щодо складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, контролю за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів.

Бюджетний устрій країни визначається формою державного устрою. Так, для України як унітарної держави характерні два рівні бюджетної системи – Державний бюджет та місцеві бюджети, які є самостійними частинами бюджетної системи країни. Кожен з бюджетів є фінансовою базою для діяльності відповідних органів державної влади та місцевого самоврядування, для забезпечення їх витратних зобов'язань. В якості основи бюджетного устрою виступають принципи та функції бюджетної системи як вихідні і основоположні положення. Разом з цим, бюджетна система сучасної держави являє собою складний інструмент соціально-економічного регулювання, впливу на економічну кон'юнктуру, а також здійснення державою заходів, спрямованих на стимулювання економіки та вирішення соціальних проблем.

Враховуючи досвід зарубіжних країн можна виділити такі основні принципи організації бюджетної системи: єдності бюджетної системи; розмежування доходів, витрат та джерел фінансування дефіциту бюджетів між бюджетами різних рівнів та всередині них; сукупного покриття витрат бюджетів; вертикальності і горизонтальності бюджетної системи; міжбюджетних відносин; універсальності бюджетів; адресності та цільового характеру використання бюджетних коштів; субсидіарності; правомірності; бюджетної регламентності; плановості; збалансованості; багатоглибини; багатоглибинності; багатоглибинності; повноти відображення доходів, витрат та джерел фінансування дефіцитів бюджетів; публічності та прозорості; достовірності та обґрунтованості; ефективності та результативності; справедливості і неупередженості; рівності бюджетних прав суб'єктів бюджетних відносин; підвідомчості видатків бюджетів; єдності каси; стратегічності; послідовності; відповідальності.

До найважливіших функцій бюджетної системи та бюджету слід віднести: розподільчу та перерозподільчу, стимулюючу та регулюючу, соціальну, відтворюючу, планову, прогнозу, контролюючу, інформаційну. Варто зауважити, що зазначений спектр функцій в різних наукових джерелах

тракується по-різному, проте основними виділяють три функції: розподільча, перерозподільча і контрольна.

Таким чином, бюджет держави є особливою адаптивною формою економічних перерозподільчих відносин, пов'язаних із відокремленням частини національного доходу в руках держави з метою задоволення потреб суспільства; пропорції бюджетного перерозподілу визначаються потребами розширеного відтворення і завданнями, що стоять перед суспільством на кожному етапі його розвитку; сфера дії розподільчої функції бюджету визначається тим, що відносини з бюджетом вступають майже всі учасники суспільного виробництва.

Інститут бюджетного процесу об'єднує бюджетно-процесуальні норми, які носять економічний, правовий та політичний характер. Учасники бюджетного процесу виступають як носії прав і обов'язків, що визначаються бюджетно-процесуальними нормами щодо складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Внутрішній зміст бюджетного процесу становлять процедури, які передбачають порядок застосування бюджетно-процесуальних норм на кожній стадії бюджетного процесу. Таким чином процедура регламентує склад учасників бюджетного процесу, їх повноваження, права та обов'язки, об'єкти бюджетного процесу, терміни проходження бюджету на певній стадії. До ознак стадії бюджетного процесу слід віднести: єдине завдання кожної стадії, певне коло суб'єктів, обмежені терміни та результативність. Отже стадія бюджетного процесу – це регламентований бюджетно-процесуальними нормами самостійний і завершений етап діяльності учасників бюджетного процесу, пов'язаний із формуванням, розподілом і використанням бюджету, як фінансово-правового та фінансово-планового документу.

Бюджетний процес також є складовою частиною бюджетної політики, ефективність якої визначається ступенем правової регламентації бюджетного процесу в законодавстві. Згідно з Бюджетним кодексом України бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства.

Варто зауважити, що на всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами згідно із законодавством. Відповідно контроль, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами не є самостійними стадіями бюджетного процесу, а виступають необхідними процедурами, які їх супроводжують.

Отже інституційні зміни у бюджетному процесі передбачають насамперед зміну бюджетних процедур, які є складовими стадій бюджетного процесу. Важливим при цьому є визначення ступеня адекватності цих змін сучасним обставинам, поетапності внесення. Від зазначеного залежить

ефективність бюджетної архітектури та бюджетного механізму, представленого сукупністю видів і форм організації бюджетних відносин, методів мобілізації та використання бюджетних коштів, принципів планування і фінансування бюджету, умов і методів здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, аудиту та оцінки ефективності управління бюджетними коштами.

Залежно від економічного змісту бюджетних відносин у структурі бюджетного механізму виділяють такі ланки: механізм формування дохідної частини; механізм витрачання бюджетних коштів; механізм розмежування дохідних і видаткових повноважень, бюджетне вирівнювання і систему методів надання фінансової допомоги.

Кожна ланка містить певні елементи. Так, елементами формування дохідної частини є конкретні види податкових і неподаткових надходжень; витрачання бюджетних коштів – конкретні види бюджетних витрат; розмежування дохідних і видаткових повноважень, бюджетного вирівнювання і системи методів надання фінансової допомоги – форми надходження коштів у процесі міжбюджетного розподілу і перерозподілу фінансових ресурсів, форми реалізації повноважень органів влади різних рівнів. Разом з тим, у структурі бюджетного механізму можуть виділятися також окремі елементи, що обумовлено функціональними особливостями управління бюджетними відносинами.

При функціонально-управлінському підході до бюджетного механізму в його складі виділяють: бюджетне планування і прогнозування, бюджетні показники, нормативи, норми, ліміти, резерви, стимули, санкції, бюджетне законодавство і система управління бюджетним процесом. Також виділяють елемент організації єдиної системи контролю та аудиту за виконанням дохідної і видаткової частин бюджетів.

Кожній ланці бюджетного механізму властиві специфічні методи, інструменти та важелі, за допомогою яких вирішуються завдання, що виникають на кожній стадії бюджетного процесу. Методи виступають як способи впливу на бюджетний процес з метою формування оптимального обсягу бюджетних ресурсів та їх раціонального використання. Інструменти – як засоби, що застосовуються для виконання завдань, передбачених бюджетною політикою. Важелі діють у межах бюджетного інструменту та спрямовані на стимулювання або обмеження впливу на процес формування і використання бюджетних ресурсів.

Бюджетні методи, інструменти, важелі та їх архітектура визначають можливість кількісного і якісного впливу бюджету на соціальне та економічне середовище. При цьому кількісний вплив характеризується обсягом і пропорціями мобілізованих і перерозподілених бюджетних коштів. Залежно від обсягу і об'єкта вилучення грошових коштів у розпорядження держави, обсягу і напрямку спрямування бюджетних асигнувань, формуються можливості розширення виробництва тощо. Якісний вплив пов'язаний із можливостями впливу через конкретні види доходів і ви-

трат бюджету на економічні інтереси суб'єктів господарювання. Зазначений вплив сприяє перетворенню доходів та витрат бюджету на стимули розвитку економіки, підвищення її ефективності. Цілеспрямоване використання ланок, елементів бюджетного механізму та бюджетної архітектури дозволяє прискорити або сповільнити соціально-економічні процеси, ініціювати досягнення бажаних результатів.

Висновок. Таким чином, бюджетна архітектура як інструмент регулювання соціально-економічного розвитку суспільства є динамічним інституційним процесом реалізації бюджетної політики в конкретних соціально-економічних умовах розвитку держави, який полягає у формуванні ієрархічної системи бюджетного простору, складовими якої є оптимальні співвідношення бюджетних, соціальних, податкових, монетарних та державних боргових індикаторів, що визначають бюджетний процес, спрямований на забезпечення ефективного і результативного управління бюджетними коштами з метою підвищення стандартів життя і рівня добробуту громадян.

Розбудова бюджетної архітектури на даний час здійснюється за допомогою бюджетного менеджменту, який являє собою систему програмно-цільового управління державним та місцевими бюджетами на основі співставлення витрат з отриманими результатами з метою забезпечення ефективного вирішення завдань соціально-економічного розвитку країни та адміністративно-територіальних одиниць.

ЛИТЕРАТУРА

1. Arrow K. Social Chaine and Individual Values. London: John Wiley & Sons, 1951; 2nd ed. 1963. – 121 p.
2. Lipsey R. and Lancaster K. The general theory of Second Best // Review of Economic Studies, 1956. – P. 11–32.
3. Б'юкенен Дж. М. Суспільні фінанси і суспільний вибір: два протилежних бачення держави / М. Дж. Б'юкенен, Р. А. Масгрейв; [пер. з англ. А. Іщенко]. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2004. – 175 с.
4. Stiglitz Report Reforming the International Monetary and Financial Systems in the Wake of the Global Crisis: пер. с англ. / Д. Ю. Стиглиц; пер. Ю. М. Юмашев. – М.: Международные отношения, 2010. – 328 с.
5. Probability models for economic decisions: научное издание / R. В. Myerson. – [S. l.]: Thomson Brooks Corp., 2005. – 397 p.
6. The Return of Depression Economics: пер. с англ. / П. Р. Кругман. – М.: Эксмо, 2009. – 336 с.
7. Pareto V. Manuale di economia politica. Milan: Società editrice libraria, 1906, – 504 p.
8. Янжула И. И. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах / И. И. Янжула. – 4-е изд., измен. и дополн. – С.-Пб., 1904. – 501 с.
9. Структурні зміни та економічний розвиток України: монографія / [Геєць В. М. та ін.]; за ред. д-ра екон. наук Л. В. Шинкарук; НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. – К. – 2011. – 696 с.
10. Чугунов І. Я. Інституційна архітектура бюджетної системи / І. Я. Чугунов // Фінанси України. – 2008. – № 11. – С. 3–10.
11. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України: [моногр.] / Л. В. Лисяк. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.